

Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

doc. Mgr. Pavel Krejčí, Ph.D.
Ústav slavistiky FF MU, Brno

1 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

OSNOVA

- Srbochorvatština: co to bylo a kde se vzala? – první výskyt, milníky procesu její standardizace – chorvatština „vukovci“, Dogovor 1850, Dogovor 1954, Deklaracija 1967
- Roky 1991-92 – rozpad Jugoslávie, odraz politických událostí v jazykové politice nových států = distancování se od srbochorvatštiny
- Nové ústavní články o jazycích (chorvatština 1972/1990, srbština 1991, bosenština 1993, černohorština 2007) a jejich neobvyklé podoby pod drobnohledem
- Stěžejní proklamativní texty: Deklaracija 1994, Promemorija 1995, Slovo 1998, Povelja 2002, Deklaracija 2017

2 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

Srbochorvatština – vývoj lingvonyma

- Josef DOBROVSKÝ (1815):
„*ptica, der Vogel, ist den serbisch-kroatische Stämmen eigen, ptak hingegen der lechisch-čechischen*“ (Slovanka, sv. II, s. 82-83)
- Jacob GRIMM (1824):*
„*morlakische (d.h. serbisch-kroatische) Lieder*“
- Jernej KOPITAR (1836):
„*dialecto Illyrica, rectius Serbochrovatica, sive Chrovatoserbica*“
- Pero BUDMANI (1867):
Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)

3 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Srbochorvatština – fáze její existence

- Milorad RADOVANOVIĆ** (*Srpski jezik*, Opole 1996):
- **integracija**
(inaugurisanje novoštokavskog standarda – pol. XIX veka)
 - **varijacija**
(inaugurisanje urbano-regionalnih uzusa u rang prestižnih standarda – 2. pol. XIX veka)
 - **polarizacija**
(inaugurisanje teritorijalnih/nacionalnih varijanata standarda – prvih 60 god. XX veka)
 - **dezintegracija**
(inaugurisanje varijanata u rang prestižnih standarda – 70. i 80. god. XX veka)
 - **promocija**
(inaugurisanje odelitih standardnih jezika – 90. god. XX veka)

4 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Srbochorvatština – proces standardizace

- **30. a 40. léta 19. století** – tzv. **ilyrské hnutí**

(Ljudevit GAJ, Vjekoslav BABUKIĆ, Antun MAŽURANIĆ...) *ilirski jezik*

- **1850 – vídeňská literární dohoda** o společném jazyce jednotného národa

(5 ilyristů, mj. Ivan MAŽURANIĆ a Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Slovinec Fran MIKLOŠIČ, za Srby Vuk S. KARADŽIĆ a Đura DANIČIĆ) *-jazyk nepojmenován- („společný jazyk“)*

- **1860 – císařské nařízení** o dílčí oficializaci chorvatštiny v nižších stupních správy *hrvatsko-slavonski jezik*

- **1866** – založení **Jihoslovanské akademie věd a umění (JAZU)**; prosazování jihoslovanské myšlenky (Josip Juraj STROSSMAYER, Franjo RAČKI) *hrvatski ili srpski jezik*

- **1868** – **uhersko-chorvatské vyrovnání** („nagodba“); *hrvatski jezik*

5 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Vídeňská literární dohoda (3.1850)

(Bečki književni dogovor)

Ivan Mažuranić, Ivan Kukuljević Sakcinski, Dimitrija Demeter, Stjepan Pejaković, Vinko Pacel; Vuk Stefanović Karadžić, Đura Daničić; Fran Miklošič

Závěry:

1. Základem společného spisovného jazyka by se mělo stát **jedno z existujících nářečí**, to by mělo mít **ijekavskou výslovnost**, neboť ta byla nejrozšířenější, pravopis by měl co nejvíce odrážet skutečnou výslovnost;
2. De facto shrnutí **Karadžićových** reformních zásad (Lj. Gaj byl k dohodě skeptický).

6 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Dovršení standardizace jazyka u Chorvatů

- **1880-82** – první díly Slovníku chorvatského neboli srbského jazyka (*Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, 1880–1976, 23 knih)

Tzv. chorvatští vukovci

- **1892** – *Hrvatski pravopis* (Ivan BROZ)
- **1899** – *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskog jezika* (Tomo MARETIĆ)
- **1901** – *Rječnik hrvatskoga jezika* (Ivan BROZ – Franjo IVEKOVIĆ)

- **Srbská spisovná norma** byla v té době již standardizovaná (*srpski jezik*), došlo jen k odklonu od původní Karadžićem preferované ijekavské fonetické normy k ekavské, v Srbsku i mezi uherskými Srby převažující.
- **Ústava Srbského knížectví z 1869** – poprvé psaná reformovanou srbštinou.

7 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Pojmenování jazyka 1903–1954

Rijecká a Zadarská rezoluce (1905) – dohoda chorvatských a srbských polit. zástupců R-U mj. na ofic. užívání lingvonyma **chorvatština neboli srbština** (*hrvatski ili srpski*). Lingvonymum **srbochorvatština** (*srpsko-hrvatski, srpskohrvatski, hrvatskosrpski*) se začíná šířit ve 20. století výrazně intenzivněji až po založení jugoslávského státu (Království SHS, 1918).

V ústavách královské Jugoslávie 1918-41 – **jezik srpsko-hrvatsko-slovenački**.

V době druhé světové války a v prvních letech po ní lingvonymum **srbochorvatština** přechodně ustoupilo národním jménům (*srpski, hrvatski*) nebo jejich kombinaci (*hrvatski ili srpski, srpski ili hrvatski*) – srov. např. texty jednotlivých republikových ústav 1946-47.

8 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Pojmenování jazyka – období protifašistického odboje a prvních poválečných ústav

Na území tzv. centrálního jihoslovanského diasystému, tj. čtyř „srbochorvatských“ republik, jsou formálně uznávány **dva oficiální jazyky – srbština a chorvatština** (takto už v rozhodnutí AVNOJ č. 18 z ledna 1944):

- srbská a černohorská ústava → **srpski jezik**
- chorvatská ústava → **hrvatski ili srpski jezik**
- bosenská ústava → **srpski ili hrvatski jezik**

Srbština se vyskytuje ve všech ústavách, *chorvatština* jen v Chorvatsku a BaH, v rámci Srbska pak jen ve Vojvodině, ovšem samostatně. Otázka **fonetické varianty** se explicitně neřeší.

9 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Novosadská dohoda (12.1954)

(Novosadski dogovor)

Závěry:

1. **jazyk Chorvatů, Srbů a Černohorců je jeden jazyk**, takže i spisovný jazyk, který se vyvinul okolo dvou center, Bělehradu a Záhřebu, je jednotný, ovšem s dvěma fonetickými variantami: ekavskou a ijekavskou;
2. v případě označování (pojmenování) tohoto jazyka **při oficiálních příležitostech je vždy nutno vyjádřit obě složky (srbskou i chorvatskou)**, a používat tedy názvů „srpskohrvatski“ nebo „hrvatskosrpski“ či „srpski ili hrvatski“ nebo „hrvatski ili srpski“;
3. obě **fonetické varianty** jsou **rovnoprávné**;
4. oba používané grafické systémy – **latinka i cyrilice** – jsou **rovnoprávné**.

10 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Deklarace o názvu a postavení chorvatského spisovného jazyka (3.1967)

(Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika)

Závěry:

1. Ústavním zákonem zajistit jasnou a jednoznačnou **rovnost a rovnoprávnost čtyř spisovných jazyků**: slovinského, chorvatského, srbského, makedonského;
2. V souladu s výše uvedenými požadavky a vysvětleními je nutno zajistit **důsledné uplatňování chorvatského spisovného jazyka** ve školách, žurnalistice, veřejném i politickém životě, v rozhlase i televizi, kdykoliv se to týká chorvatského obyvatelstva.

11 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Nové ústavní články o jazyce

	srbochorvatština	srbština	chorvatština	bosenština	černohorština
SR Jugoslavija/ Srbija i C. Gora	-	4.1992 ▶ 3.2002	-	-	-
Srbija	▶ 7.1991	7.1991 ▶	-	-	-
Crna Gora	▶ 10.1992	10.1992 ▶ 10.2007 *10.2007 ▶	*10.2007 ▶	*10.2007 ▶	10.2007 ▶
Hrvatska	(▶ 12.1990)	-	2.1972/12.1990 ▶	-	-
Bosna i Hercegovina	▶ 8.1993	8.1993 ▶ 12.1995	8.1993 ▶ 12.1995	8.1993 ▶ 12.1995	-
Federacija Bosne i Herc.	-	4.2002 ▶	3.1994 ▶	3.1994 ▶	-
Republika Srpska	-	2/12.1992 ▶ 4.2002 (4.2002 ▶)	(4.2002 ▶)	(4.2002 ▶)	-

12 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Nové ústavní články o jazyce

Nahrazení srbochorvatštiny názvem odrážejícím národnost mluvčích

- **Chorvatsko:** → 12.1990 chorvatština (de facto už od 2.1972)
- **Srbsko:** → 7.1991 srbština
- **SR Jugoslávie:** → 4.1992 srbština (do 3.2002)
- **Černá Hora:** → 10.1992 srbština → 10.2007 černohorština + srb., ch., bos., alb.
- **Bosna a Hercegovina:** → 8.1993 bosenština, chorvatština, srbština (do 12.1995)
- Federace BaH: → 3.1994 bosenština, chorvatština, 4.2002 srbština
- Republika srbská: → 2.1992 srbština (do 4.2002) → 4.2002 „jazyk srb., ch., bos. národa“

13 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Neobvyklé ústavní články o jazyce

Ústava Království Srbů, Chorvatů a Slovinců / Jugoslávie (1921, 1931):

Čl. 3: „**srpsko-hrvatsko-slovenački**“

...jugoslávský jazykový idealismus...

Ústava Socialistické republiky Chorvatsko (1972/74):

Čl. 138: „**hrvatski** književni jezik – standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva **hrvatski ili srpski**“

...chorvatský vlk nasycen a srbochorvatská koza celá...

Ústava Republiky srbské (2002):

Čl. 7: „jezik srpskog naroda, jezik bošnjačkog naroda i jezik hrvatskog naroda“

...raději žádné, tedy ani naše pojmenování jazyka, než aby jedno z nich bylo „bosenský“...

Ústava Černé Hory (2007):

Čl. 13: „Službeni jezik ... je **crnogorski** jezik ... U službenoj upotrebi su i **srpski, bosanski, albanski i hrvatski** jezik.“

...rovnější mezi rovnými...

14 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Jazyk jako vlast. Deklarace o ústavním statutu černohorského jazyka (1994)

(Jezik kao domovina. Deklaracija Crnogorskog P.E.N. centra o ustavnom položaju crnogorskog jezika)

- reakce na změnu lingvonyma v ústavním článku o jazyce z r. 1992 (srpskohrvatski → srpski)
- požadavek na změnu názvu *srpski* za *crnogorski* (současný stav = „lingvogenocida“)
- poukaz na to, že Černohorci zůstali jediným postsrbochorvatským národem, jehož jazyk je stále označován jménem jiného národa
- v zásadě vnímání černohorštiny jako jednoho ze čtyř národních variant společného „štokavského systému“

15 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Memorandum Matice chorvatské o chorvatském jazyce (12.1995)

(Promemorija o hrvatskome jeziku Matice hrvatske)

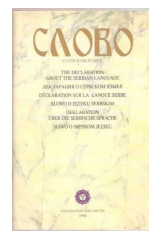
- právo chorvatštiny na samostatnost
- chorvatština, třebaže srbštině blízká, je jiný jazyk než srbština
(analogie: nizozemština vůči němčině, norština vůči dánštině, slovenština vůči češtině)
- odmítnutí lingvonyma *srbochorvatština* jako „nástroje velkosrbské politiky“
- zdůrazňování důležitosti nelingvistických faktorů pro percepci vlastního jazyka (kulturní, historické, společenské, politické atd. faktory, především však vůle mluvčích)

16 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Slovo o srbském jazyce (8.1998)

(*Slovo o srpskom jeziku*)

- argumentace se opírá o filologické názory Vuka S. Karadžiče (1787–1864) → neovukovci
- srbochorvatský jazykový prostor je chápán jako srbský
- odmítnutí lingvonyma *srbochorvatština* („nástroj postupného přisvojení si srbštiny Chorvaty“)
- ztotožňování jazyka a etnika („štokavská nářečí jsou výhradně srbská, tj. jejich mluvčí jsou Srbové, ať už pravoslavného, katolického nebo muslimského vyznání“)
- neuznávání chorvatského, bosňáckého ani černohorského národa; Chorvaté jsou historicky pouze nositelé čakavských nářečí
- Výbor pro standardizaci srbského jazyka Slovo v celém rozsahu vícekrát odmítl

17 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Prohlášení o bosenském jazyce (3.2002)

(*Povelja o bosanskom jeziku*)

- právo Bosňáků na pojmenování svého jazyka jako *bosenského* (bosanski, z historických důvodů), nikoliv *bosňáckého* (bošnjački), jak preferují srbštití a chorvatštití lingvisté (srov. zcela neobvyklé, „šalamounské“ znění článku o jazycích v Ústavě Republiky srbské)
- termín *bosenština* nepředstavuje nárok na jazyk všech obyvatel Bosny a Hercegoviny
- vnímání bosenštiny jako jedné ze čtyř realizací společného jazyka Srbů, Chorvatů, Bosňáků a Černohorců, tj. tzv. centrálního jihoslovanského diasystému (D. Brozović)

18 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Deklarace o společném jazyce (3.2017)

(Deklaracija o zajedničkom jeziku)

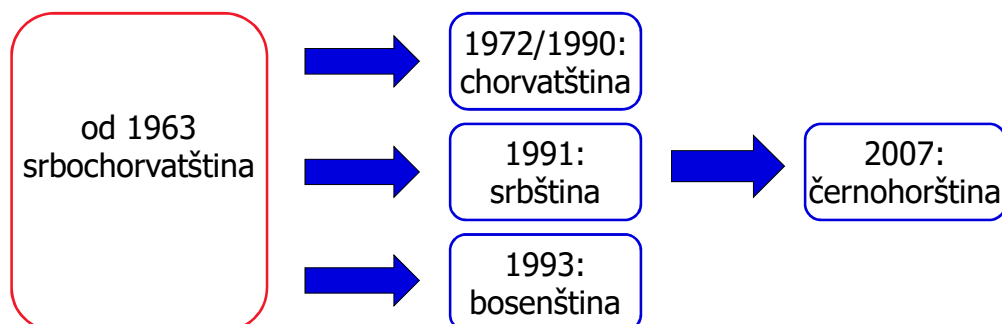
- rezultat cyklu přednášek *Jazyky a nacionalismy* (2016), které probíhaly ve všech čtyřech postsrbochorvatských zemích; inspirace knihou S. Kordićové *Jezik i nacionalizam* (2010)
- čtyři postjugoslávské národy dříve hovořící srbochorvatsky i v současnosti mluví jedním společným jazykem, který má ovšem čtyři rovnoprávné standardní varianty (nejedná se tedy o čtyři různé jazyky)
- tyto varianty lze pojmenovat rozličnými lingvonymy (srbština, chorvatština, bosenština, černohorština)
- každé národní společenství má právo kodifikovat svou variantu „svobodně a nezávisle“

19 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Závěry

1. Změny v ústavních člancích:

20 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Závěry

2. Symbolická funkce jazyka > komunikační funkce jazyka

3. Vypjatý nacionalismus – projevy:

a) jazykový separatismus

- u **Chorvatů** ► purismus, neologismy, „novochorvatština“
- u **Bosňáků** ► orient. purismus, fonetika (protežování *h*)
- u **Černohorců** ► substandardní prvky vydávány za standard, fonetika (nové „fonémy“ /š/, /ž/, /dz/)

b) jazykový expanzionismus

- u **Srbů** ► srbizace celého štokavského nářečního prostoru, spis. chorv., bos. a čh. jsou jen varianty spis. srbštiny

21 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Závěry

4. Antinacionalistický přístup – projev: jazykový revizionismus

(revize přístupu ke společnému jazyku, redefinice srbochorvatštiny, jež zůstává jako polycentrický jazyk realizovaný nově čtyřmi národními variantami: srbskou, chorvatskou, bosňáckou a černohorskou)

společný polycentrický jazyk (srbochorvatština)

srbština (ekavská/jjekavská fonetická subvarianta)	chorvatština	bosenština	černohorština
--	---------------------	-------------------	----------------------

22 Srbochorvatština – zrod, vývoj, rozpad a co bylo dál?

MUNI
ARTS

Odborníci zabývající se tímto fenoménem (výběr)

- R. Bugarski, M. Radovanović, B. Brborić, M. Šipka, M. Okuka, S. Jovanović Maldoran, M. Kovačević... (srb.)
 - D. Brozović, R. Katičić, S. Babić, J. Silić, D. Škiljan, M. Samardžija, K. Mićanović, M. Alerić, M. Kapović, S. Kordićová, J. Granićová... (chorv.)
 - S. Halilović, Dž. Jahić, M. Riđanović, B. Tošović... (bos.)
 - V. Nikčević, A. Čirgić, B. Ostojčić, R. Glušicová, J. Stojanovićová... (čh.)
 - B. Oczkova, W. Lubaś, H. Jaroszewicz, M. Czerwiński... (pol.)
 - B. Gröschel, L. Auburger (něm.), G. Neweklowsky (rak.)
 - P. Jacobsen (dán.), S. Mønnesland (nor.); K. Naylor, V. Friedman, R. Greenberg... (USA)
- a mnozí další